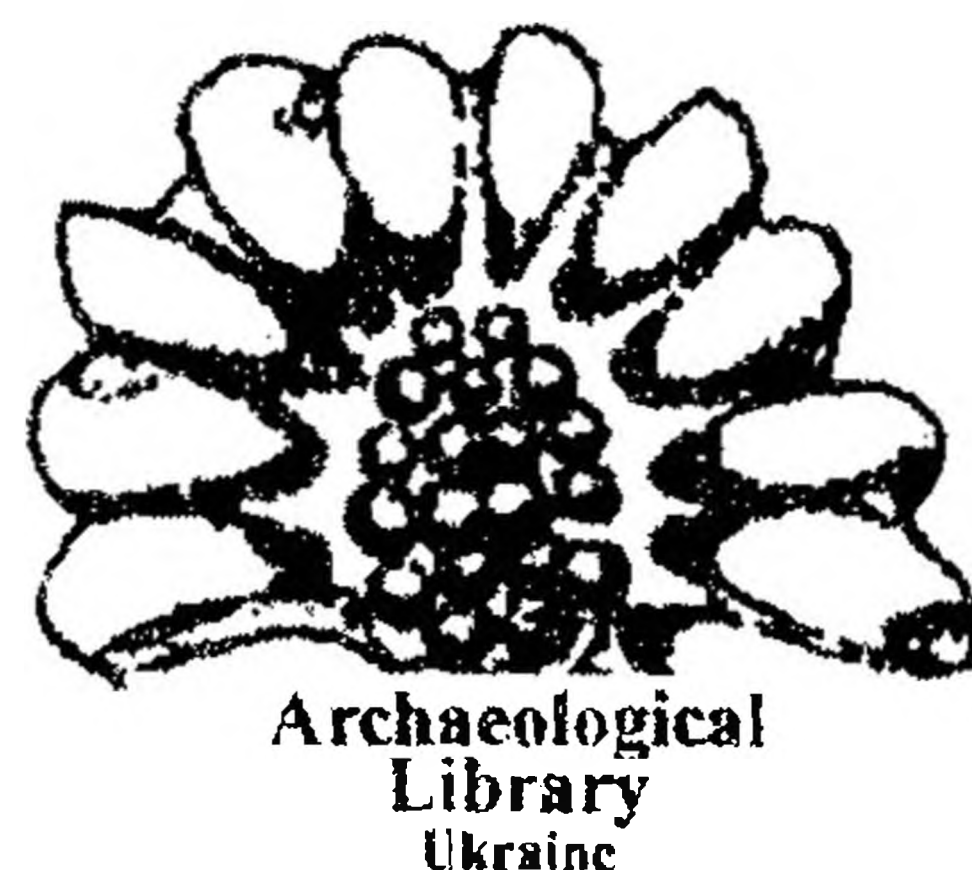

**Інститут археології
Національної Академії наук України**

**АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ 2003-2004 рр.**

**ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES
IN UKRAINE 2003-2004**

Запоріжжя
«Дике Поле»
2005

ББК 63.4 (237 Ок)с
УДК 902.001 (477)
А 87

Редакційна колегія: член-кореспондент НАН України С.Д. Крижицький
член-кореспондент НАН України О.П. Моця
д.і.н. Д.Н. Козак
д.і.н. Г.Ю. Івакін
д.і.н. Л.Л. Залізняк
д.і.н. В.В. Отрощенко
д.і.н. О.В. Сухобоков
д.і.н. Н.О. Гаврилюк, головний редактор

Укладач: д.і.н. Н.О. Гаврилюк

Рецензенти: д.і.н. А.С. Русяєва, д.і.н. М.І. Гладких

Друкується за постановою Вченої ради ІА НАН України № 5 від 21.04.2005 р.

А 87 Археологічні дослідження в Україні 2003-2004 рр.: Збірка наукових праць / За ред. Н.О. Гаврилюк. — Вип. 7. — Київ: ІА НАН України; Запоріжжя: Дике Поле, 2005. — 466 с.

ISBN 966-8132-52-1

У 140 публікаціях (17 відносяться до польового сезону 2003 р.; 95 — до 2004 р.; 2 — присвячені роботі українських експедицій за рубежом; 6 — науковому фонду ІА НАНУ; 10 — методам природничих наук в археології; 4 — питанням методики польової археології; 6 — хроніці та інформації) з багатьма ілюстраціями 232 авторами представлені результати розкопок та розвідок всіх археологічних культур України.

Для археологів, істориків, антропологів.

ББК 63.4 (237 Ок)с

А 87 Археологические исследования в Украине 2003-2004 гг.: Сборник научных трудов / Под ред. Н.А. Гаврилюк. — Вып. 7. — Киев: ИА НАН Украины; Запорожье: Дикое Поле, 2005. — 466 с.

ISBN 966-8132-52-1

В 140 публикациях (17 относятся к полевому сезону 2003 г.; 95 — к 2004 г.; 2 — посвящены работе украинских экспедиций за рубежом; 6 — Научному фонду ИА НАНУ; 10 — методам естественных наук; 4 — вопросам методики полевых исследований; 6 — хронике и информации с многочисленными иллюстрациями 232 авторами представлены результаты раскопок и разведок всех археологических культур Украины.

Для археологов, историков, антропологов.

ББК 63.4 (237 Ок)с

Archaeological Researches in Ukraine 2003-2004: Collection of scientific works / Editor N.A.Gavriliuk. — Issue 7. — Kiev: IANAS Ukraine; Zaporozhie: Dikoe Pole, 2005. — 466 p.

ISBN 966-8132-52-1

By 232 authors in 140 publications (17 of them concern the field season of 2003; 95 — 2004; 2 — work of Ukrainian expeditions abroad; 6 — Scientific Fund of Institute of Archaeology of NASU; 10 — questions of technique of natural sciences; 4 — questions of technique of field archaeology; 6 — chronicle and data) with numerous illustrations are submitted results of excavations and reconnaissances of all spectrum of archaeologic cultures all over Ukraine.

For archaeologists, historians, anthropologists.

© Інститут археології НАН України, 2005

© Автори статей, 2005

© Н.О. Гаврилюк — укладання, 2005

© Дике Поле, 2005

ISBN 966-8132-52-1

Овчинников Е.В.*, Шидловський П.С., Шостик О.І.***, Пічкур Є.В.***

*Інститут археології НАН України

**Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

***Канівський історичний музей

Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині

Овчинников Э.В., Шидловский П.С., Шостик О.И., Пичкур Е.В. **Исследование трипольских памятников на Каневщине.** В июне 2003 г. отрядом Трипольской экспедиции ИА НАН Украины были проведены археологические разведки по нескольким маршрутам на территории Каневского района Черкасской обл. и обработаны коллекции материалов, хранящихся в различных музеях г. Канева. Картографирование известных и недавно открытых пунктов показало высокую плотность заселения Каневщины в эпоху энеолита (Триполье С I). Выявлена наиболее поздняя фаза существования каневской локальной группы, представленная поселением Грищенцы I, датированным рубежом этапов CI-CII. Изучение кремневого инвентаря дает основание говорить о широком использовании местного сырья, региональных особенностях в производстве орудий. Также отмечены тенденции в изменениях технологии кремнеобработки, соответствующие определенным фазам развития памятников каневской локальной группы.

Ovchinnikov E.V., Shidlovskiy P.S., Shostik O.I., Pichkur E.V. **Investigation of the Trypillya settlements in Kanev Dnieper region.** During 2003 archaeological season were investigated 14 Late Trypillya's settlements. The collections from Kanev Historical Museum were worked up also. Pottery materials testify that these sites belong to the CI stage, but Gryshchentsy (the latest settlement of the Kanev group) belongs to the CI-CII stage. Flint materials prove the exploration of local deposits combined with using of high quality Volynian and Dnister flint.

У червні 2003 р. було проведено археологічні розвідки загоном Трипільської експедиції Інституту археології НАН України на території Канівського р-ну Черкаської області. Роботи здійснені завдяки участі та всебічній підтримці співробітників кафедри археології і музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Канівського історичного музею і Державного історико-культурного заповідника "Трахтемирів"¹.

Основною метою розвідки було дослідження трипільських пам'яток цього маловивченого регіону розповсюдження трипільської культури. Відомі на сьогодні пункти з трипільськими матеріалами раніше систематично не вивчалися, їх відкриття носило випадковий характер. З метою упорядкування та узагальнення вже накопиченої інформації авторами були продовжені розвідки на території Канівського району та оброблені колекції трипільських матеріалів, що зберігаються в музеях м. Канева.

Робота проходила за кількома маршрутами, які давали можливість вивчити широку площу вздовж правого берега Дніпра від території ДІКЗ "Трахтемирів" до гирла р. Рось та в її басейні.

Крім того, важливою частиною розвідки було дослідження місць природних виходів крем'яної сировини. Традиційно вважається, що в Середньому Подніпров'ї відсутні значні виходи цього мінералу. Проведена фіксація виходів кременю на території Канівщини та аналіз сировини з археологічних пам'яток різних епох дають змогу простежити взаємозв'язок первісного населення з при-

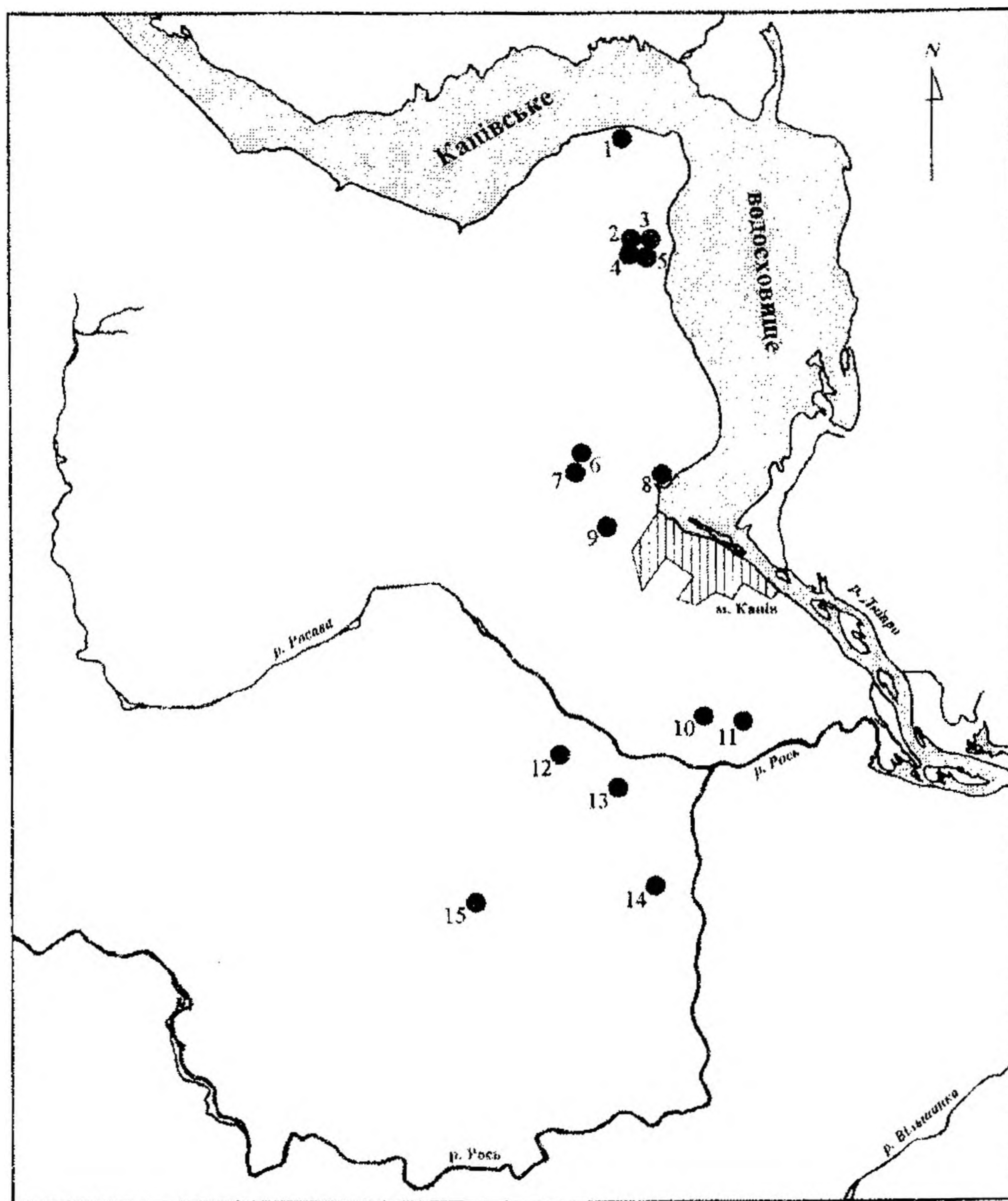

Рис. 1. Трипільські пам'ятки Канівщини, обстежені під час розвідки. Карта-схема: 1 – Зарубинці, 2 – Григорівка (ур. Ігнатенкова гора), 3 – Григорівка (ур. Хатище), 4 – Григорівка, 5 – Григорівка (ур. Дякове поле), 6 – Гришинці (ур. Прусія), 7 – Гришинці (ур. Кузьки), 8 – Бобриця, 9 – Тростянець, 10 – Кононча, 11 – Хмільна, 12 – Полствин, 13 – Межиріч, 14 – Лука, 15 – Таганча.

¹ Висловлюємо щирі подяку директору КІМ О.М. Ісаєвій та науковому співробітнику державного ІКЗ "Трахтемирів" М.М. Гончаровій.

родним оточенням в даному регіоні (Овчинников, Шостік, Шидловський, Пічкур, 2003).

Хмільна — трипільське поселення, розташоване на підвищеному плато на південний захід від центральної частини села Хмільна, високо над пересохлим руслом лівої притоки р.Рось (рис. 1, 11). Це найвища точка навколишньої місцевості — близько 180 м над рівнем Дніпра. Вперше згадується В.В. Хвойкою у 1897 р. (Хвойко 1897). Повторно відкрите під час розвідки Т.С. Пассек у 1945 р. (1949). Площа розповсюдження підйомного матеріалу становить 400 x 200 м. Шляхом шурфування нами частково з'ясовано стратиграфічну ситуацію на пам'ятці — шар гумусованого суглинку залягає на глибину до 0,6–0,7 м, нижче йде передматериковий шар сіро-жовтого суглинку. Найбільша насиченість культурного шару у вигляді дрібних фрагментів “обмазки” наземних трипільських будівель виявлена на глибині 0,5 м.

В підйомному матеріалі знайдено знаряддя з каменю: камінь-розтирач заокругленої форми, фрагмент зернотерки зі слідами використання, відбійник на нуклеподібному уламку (рис. 2, 9).

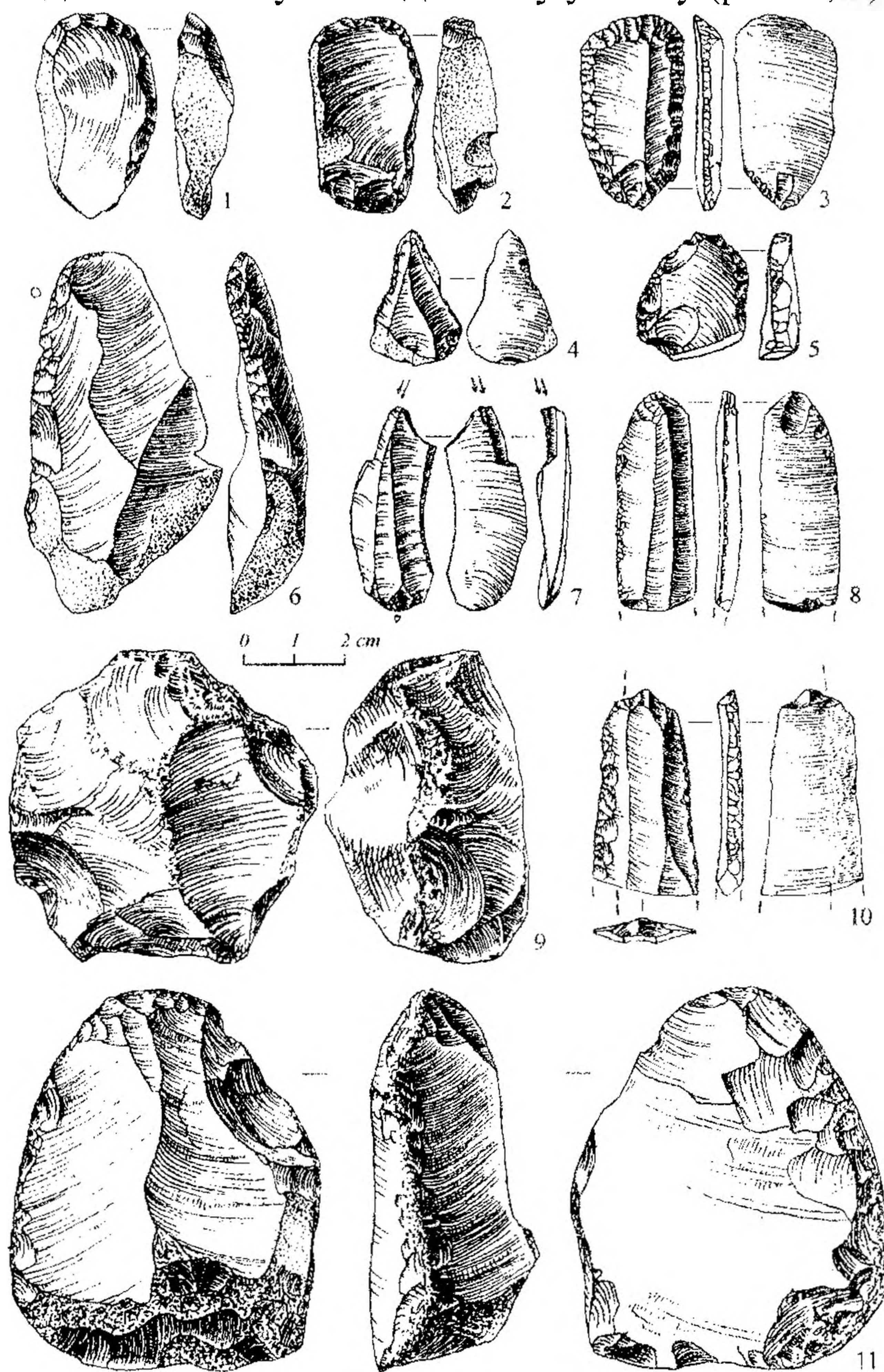

Рис.2. Крем'яні вироби з трипільських поселень Канівщини. Григорівка (ур. Ігнатенкова гора) (1–8), Хмільна (9), Таганча (10), Грищинці (ур. Прусія) (11).

На останньому наявна характерна забитість від використання (6.4x6.3x4.0). Присутність серед підйомного матеріалу відбійника свідчить про проведення операцій по первинній обробці крем'яно мешканцями поселення.

Кераміка представлена фрагментами “столових” (дві групи) та “кухонних” посудин. Серед “столової” кераміки зі слідами розпису (1-а група) можна виділити миски, горщики, біконічні та сфероконічні посудини. Рештки монохромного малюнку являють собою стрічки з відносно тонких смуг. Аналогічна техніка розпису зустрічається на кераміці з поселення Грищинці, ур. Прусія.

Поселення попередньо віднесене до пам'яток канівської локальної групи (етап С I, друга половина?).

Кононча — трипільське поселення біля с. Кононча, розташоване на мисоподібному виступі плато, що височить з півночі над селом (над середньою школою) та заплавою р. Рось (рис. 1, 10). На цьому підвищенні знаходиться сільське кладовище. Приблизна висота мису не менш 50 м. Площа розповсюдження трипільського матеріалу становить 150 x 50 м. Ділянку, що зайнята трипільським поселенням, перерізає відгалуження яру. Східна частина перекрита слов'янським та давньоруським поселеннями.

Пам'ятка відкрита і розкопана В.В. Хвойкою у 1901 р. (Хвойко 1904) і у 1945 р. повторно відкрита Т.С. Пассек (Пассек 1949). Обстежена в 1970 р. розвідками Канівської археологічної експедиції Київського державного університету ім. Т. Шевченка під керівництвом М.М. Бондаря та Є.В. Максимова (Бондарь, Максимов 1970).

Кераміка трипільського часу представлена фрагментами “столової” кераміки зі слідами фонового фарбування червоною фарбою (рис.3, 8–13) та одним фрагментом кухонного горщика.

Серед підйомного матеріалу виявлені знаряддя з каменю — фрагменти зернотерок з кварциту і гранітний розтирач. До слов'яно-руської доби відноситься метальна зброя — камінь від праці з пісковика, заокругленої форми.

Поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Лука — трипільське поселення знаходиться на високому (понад 100 м) підвищенні лівого берега р. Рось (ур. Рябкова гора), що височить над с. Лука, на захід від мосту, при в'їзді в село з боку с. Межиріччя по ґрунтовій дорозі круто вгору до найвищої точки (рис. 1, 14). Відкрите О.І. Тереножкіним у 1953 р., ним же визначено приблизні розміри — 1 км у поперек (Тереножкин 1953). Досліджувалось М.М. Бондарем (1959), І.Л. Сердюковою і Т.М. Ткачуком (1987).

На площі 300 x 200 м зафіксований підйомний матеріал. Зараз територія поселення не ореться, але на поверхні простежуються залишки розораних “площадок”. Було закладено два шурфи пло-

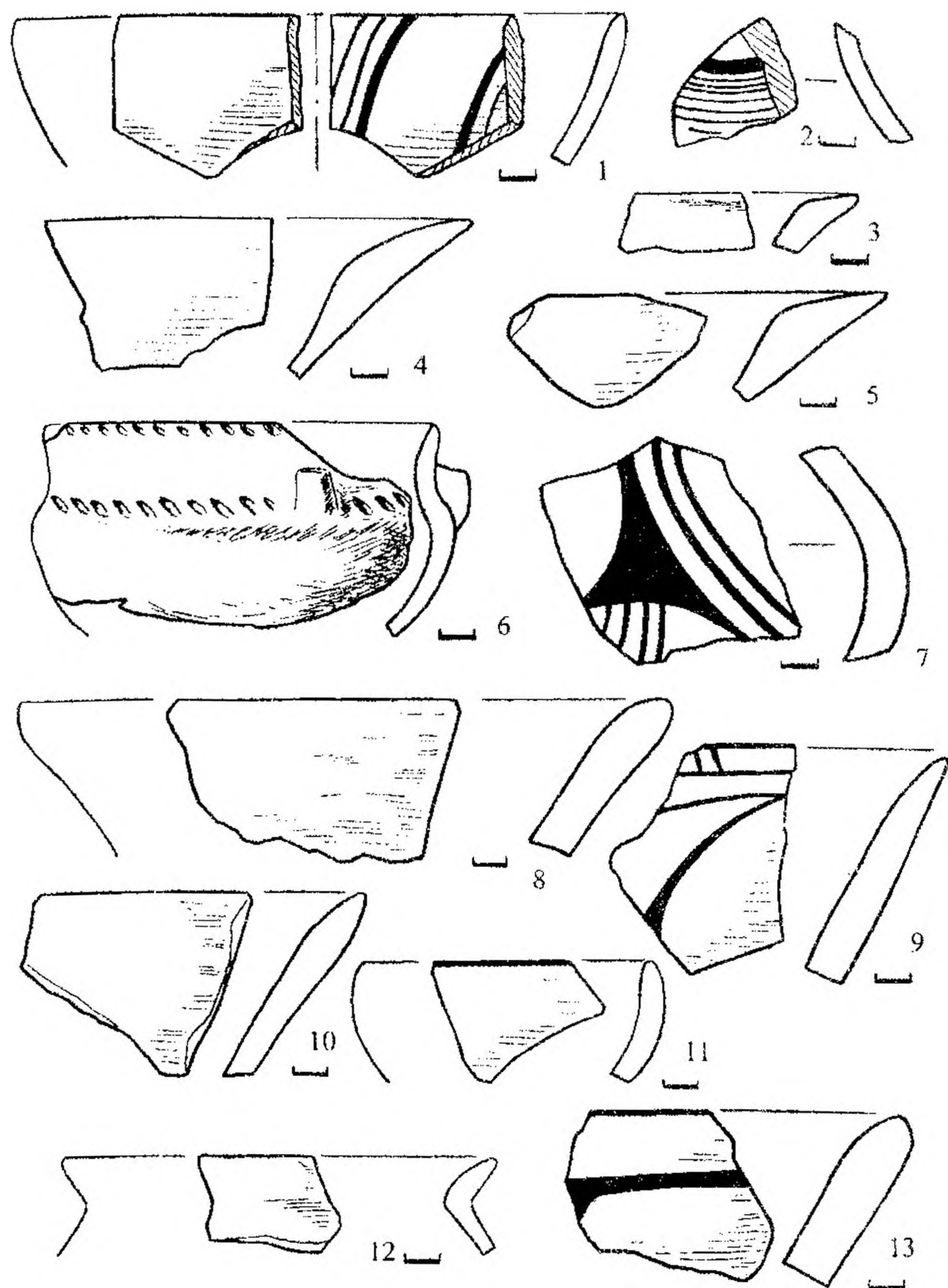

Рис. 3. Кераміка з трипільських поселень Канівщини. Лука (1–5), Григорівка (ур. Хатище) (6), Полствин (7), Кононча (8–13).

щею 0,5 x 0,5 м в місцях найбільшого скупчення обмазки. Шурфуванням встановлена найбільша глибина залягання культурного шару — 0,4 м. Виявлені залишки наземних будівель, але щільного шару глинобитних конструкцій не простежено.

Зразки будівельних матеріалів з глини та суглинку: 1. фрагменти з домішкою дрібнозернистого піску без рослинних домішок, товщина близько 8 см, з одного боку вирівняні; 2. фрагменти у вигляді “плиток” товщиною 2 см з домішкою піску різного ступеню випалу (один фрагмент виготовлений з суміші різних глин); 3. “обмазка” з рослинними домішками та відбитками дерев’яних конструкцій.

Знайдені фрагменти “столових” посудин двох груп — з монохромним розписом, випалених у окислювальному середовищі (1-а група), та з лощеною поверхнею, випалені у відновлювальному режимі (2-а група, знайдена одна стінка ззовні цегляного кольору, в тісті — дрібний пісок, шамот (вапняк?)). За формою виділяються (1-а група) — конічні миски з косо зрізаним вінцем; напівсферичні миски, орнаментовані всередині майже вертикальними стрічками, заповненими тонкими повздовжними смужками, що йдуть від вінця до центру посудини (рис. 3, 1–5); великі закриті посудини (знайдено лише стінки).

Виявлено також одну ніжку від зооморфної “столової” миски.

На поселенні знайдено два вироби з кременю — уламок та фрагмент широкої призматичної платівки зі слідами перебування у вогні.

Поселення відноситься до пам’яток канівської локальної групи (етап С I).

Межирічі — багат шарове поселення розташоване на північно-східній околиці села Межирічі, на мисоподібному виступі над заплавою Росі при впадінні в неї р. Росави (при в’їзді в село, над недобудованою АЗС) (рис. 1, 13). Пам’ятка досліджувалась В.Й. Довженком та О.М. Приходнюком (1973), І.Л. Сердюковою і Т.М. Ткачуком (1987). Площа становить 250 x 100 м, частково знаходиться під сільськими садибами та городами. Попередні дослідники вказують на наявність таких культурних шарів: трипілья, епоха бронзи, ранньозалізний вік.

Нами було зібрано підйомний матеріал скіфського часу (VII-VI ст. до н.е.) у вигляді уламків кераміки (фрагменти вінець, стінок, донець). За формою це горщики, прикрашені рядом наскрізних проколів під вінцем і наліпними валиками із зачіпами по корпусу посудини. В керамічній масі наявні домішки жорстви, слюди, крупнозернистого піску.

Два фрагменти стінок посудин із домішкою дрібнозернистого піску, можливо, відносяться до енеолітичної доби.

Бобриця — трипільське та пізньосередньовічне поселення в південній частині с. Бобриця при впадінні р. Бобриця в Дніпро (ур. Хутір) на схилі берега Дніпра висотою 2-6 м (рис. 1, 8). До 1990-х рр. тут існував приплав, якого зараз немає. Східна частина руйнується водосховищем, західна зайнята садибами села. Площа розповсюдження матеріалу становить 150x200 м. Відкрите М.Є. Іщенком в 1960-ті роки. У 1990-х рр. обстежувалося співробітниками КІМ, в 1994 році — В.О. Петрашенко та В. Козюбою (1999), в 2002 р. — Е.В. Овчинниковим (Овчинников, Скиба, Дяченко, 2003). Матеріали розвідок зберігаються у фондах КІМ.

У підйомному матеріалі, який зібрано у 2003 році на розораних городах мешканців села, а також в урвищах берега Дніпра, знайдені фрагменти будівельних матеріалів з обпаленої глини різного ступеню обпалу (іноді за дуже високої температури), що за формою нагадують плитки (товщина близько 4 см) з двома вирівняними боками, чи аморфні слабо обпалені шматки обмазки, без якихось домішок.

Кераміка представлена фрагментами “столового” посуду двох груп. Перша група — фрагменти “столових” посудин зі слідами монохромного розпису, добре обпалених у окисдаційному режимі. За формою виділяються миски конічні та

напівсферичні, горщики, мініатюрна сфероконічна посудинка (придонна частина). Основний сюжет у орнаментальних схемах – спіралеподібний візерунок з листоподібним закінченням (“спіраль-змія”). Друга група – фрагменти сіролощених “столових” посудин, що випалені у відновлювальному режимі. В керамічній масі присутні домішки дрібнозернистого піску, вкраплення вапняку. Відтінки кольору поверхні — від світло-коричневого до темно-сірого, поверхні ретельно вирівняні та залощені. За формою виділяються горщики, миски напівсферичні.

Пластика представлена фрагментом антропоморфної статуетки (ніжка) з монохромним розписом.

Окрім трипільських матеріалів знайдені фрагменти посуду (горщики) і кахлів пізнього українського середньовіччя (XVII–XVIII ст.), а також фрагмент вінця ліпного горщика ранньослов'янського часу (перша половина I тис. н.е.).

Колекція крем'яних виробів з поселення Бобриця налічує 7 екземплярів та одного екз. кварцитового розтиральника (2 екз. зібрано на поверхні пам'ятки та 6 виробів зберігаються у фондах Канівського історичного музею).

Наявні матеріали свідчать про широке використання місцевих покладів кременю мешканцями поселення. Тільки два вироби виготовлені з імпортованих порід (рис. 4, 2–3).

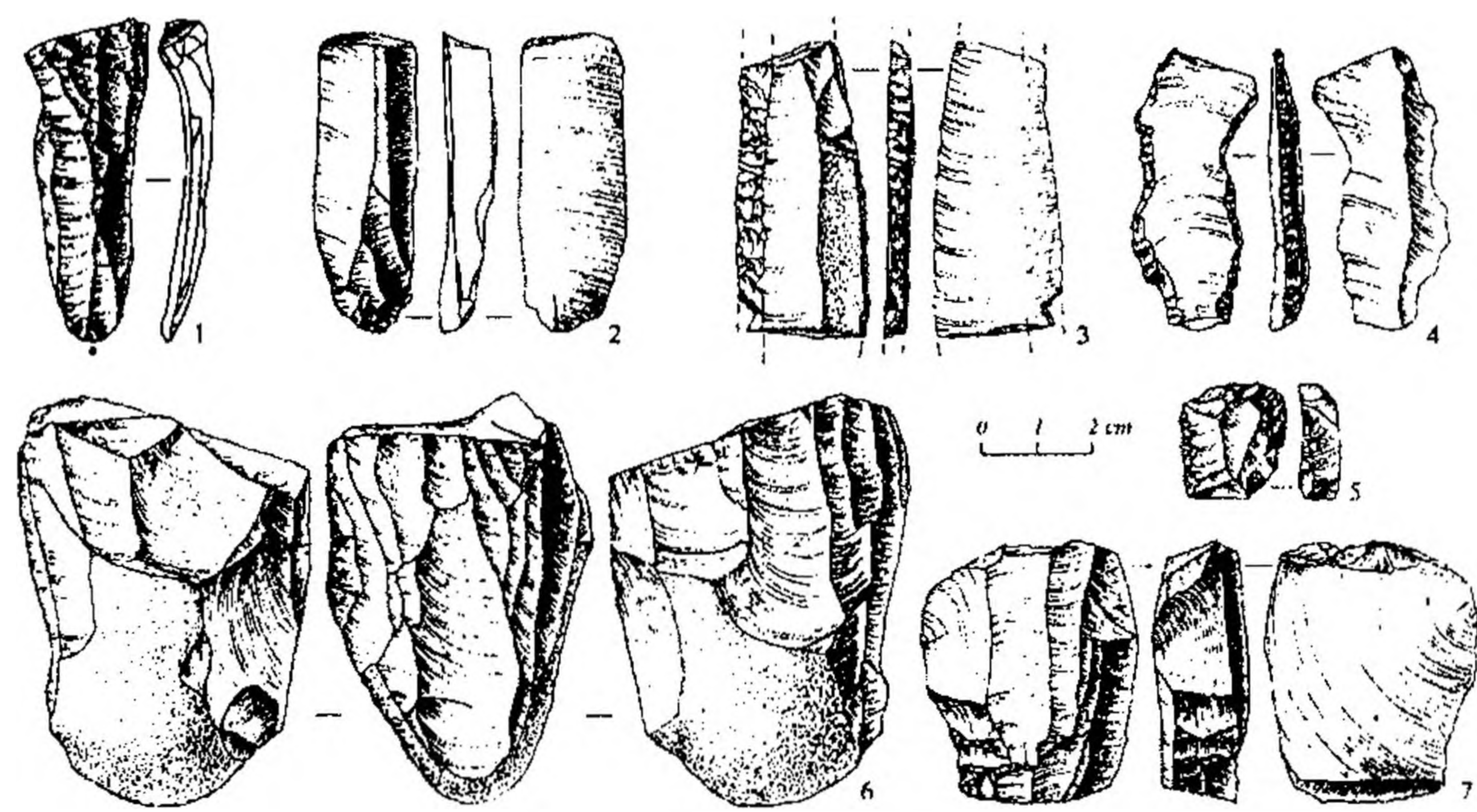

Рис. 4. Бобриця. Крем'яні вироби.

Про первинну обробку кременю на пам'ятці свідчить наявність двох нуклеусів з місцевої сировини (рис. 4, 6–7). Нуклеуси призматичні, одно- та двоплощинні. Вирізняються високою платівчастістю. Основним типом заготовки виступають широкі та середньоширокі платівки (тільки одне знаряддя виготовлене на відщепі) (рис. 4, 5). Отримання платівчастих заготовок з місцевої сировини, певним чином вирізняє комплекс з-поміж інших пам'яток канівської групи. Так, в кременеобробній майстерні з поселення Пекарі II превалює відщепова техніка первинної обробки канівського кременю (Пічкур, Шидловський, 2003).

Вторинна обробка характеризується використанням обрубуючого, високого та плаского

пригострюючого ретушування. Знаряддя праці представлені скребачкою аморфної форми (рис. 4, 5), анкошем на платівці (рис. 4, 4), вкладеном до серпа (рис. 4, 3). Як і на інших пам'ятках регіону, вкладень до серпа виготовлений з високоякісного волинського кременю.

Також присутній кварцитовий розтиральник округлої форми, діаметром 9 см.

Пам'ятка відноситься до канівської локальної групи (перша половина етапу С I).

Гришинці, урочище Кам'янка (Прусія) – поселення трипільської та скіфської культур розташоване на північ і північний схід від центру села на схилі плато в уроч. Кам'янка (Прусія) (рис. 1, б). Площа становить понад 500х150 м. На вищій частині плато трипільське поселення перекрите скіфським.

Пам'ятка вперше згадується В.В. Хвойкою у 1897 р. (1901), перевідкрита у 1945 р. Т.С. Пассек (1945). Тоді ж було зафіксовано розташування жител по колу. У 1960-х рр. розкопки на скіфському поселенні із частковим дослідженням трипільського шару було проведено В.Г. Петренко (Петренко 1961, 1963, 1967). У 1990-х рр. пам'ятка обстежувалась співробітниками КІМ та Черкаської обласної археологічної інспекції.

Нами під час розвідки було зібрано підйомний матеріал двох періодів – трипільського і скіфського, та закладено два шурфи в місцях найбільшого скупчення знахідок. В шурфах було виявлено рештки трипільського наземного глинобитного житла і заглибленого об'єкта (господарча яма?).

Рештки наземного глинобитного житла-“площадки” у вигляді щільного шару шматочків обпаленої глини залягають на глибині 0,4 м. Фрагменти різної якості і температури обпалу, багато дрібних і крихких. Помітні сліди плуга (ймовірно, “площадка” сильно пошкоджена під час оранки). Виявлені зразки не мають наявних домішок та відбитків, деякі – з однією вирівняною поверхнею (“плитки”?); Будівельні розчини для їх виготовлення склалися, в основному, з суміші двох глин – “білої” та “рябої” та, менша частина, тільки з “рябої”.

В шурфі № 2 виявлено яму трипільського часу. На глибині 0,1–0,5 м траплялися шматочки обпаленої глини, дрібні уламки кераміки. Скупчення кераміки виявлено на глибині 0,4–0,5 м. Нижче (0,6 м від сучасної поверхні) знайдено розвал кубка з розписом. На глибині 0,8 м знахідок не було, зафіксовано дно заглиблення у вигляді світлого перемішаного суглинку, який йде глибше. Саме заглиблення заповнене гумусованим суглинком. Очевидно, тут знаходився заглиблений об'єкт (господарча яма?), заповнений у трипільський час.

Більшість знахідок було виявлено в ямі, а також на поверхні пам'ятки. Досить велика колекція знахідок з цього поселення, зібраних під час розвідок

співробітниками КІМ, зберігається в фондах музею.

Колекція крем'яних виробів зібраних з поверхні на поселенні Гришинці (ур. Прусія) налічує 11 екземплярів та 9 екз., що зберігаються у фондах Канівського історичного музею (рис. 5). В колекції представлені відходи виробництва, вироби з вторинною обробкою та два відбійника.

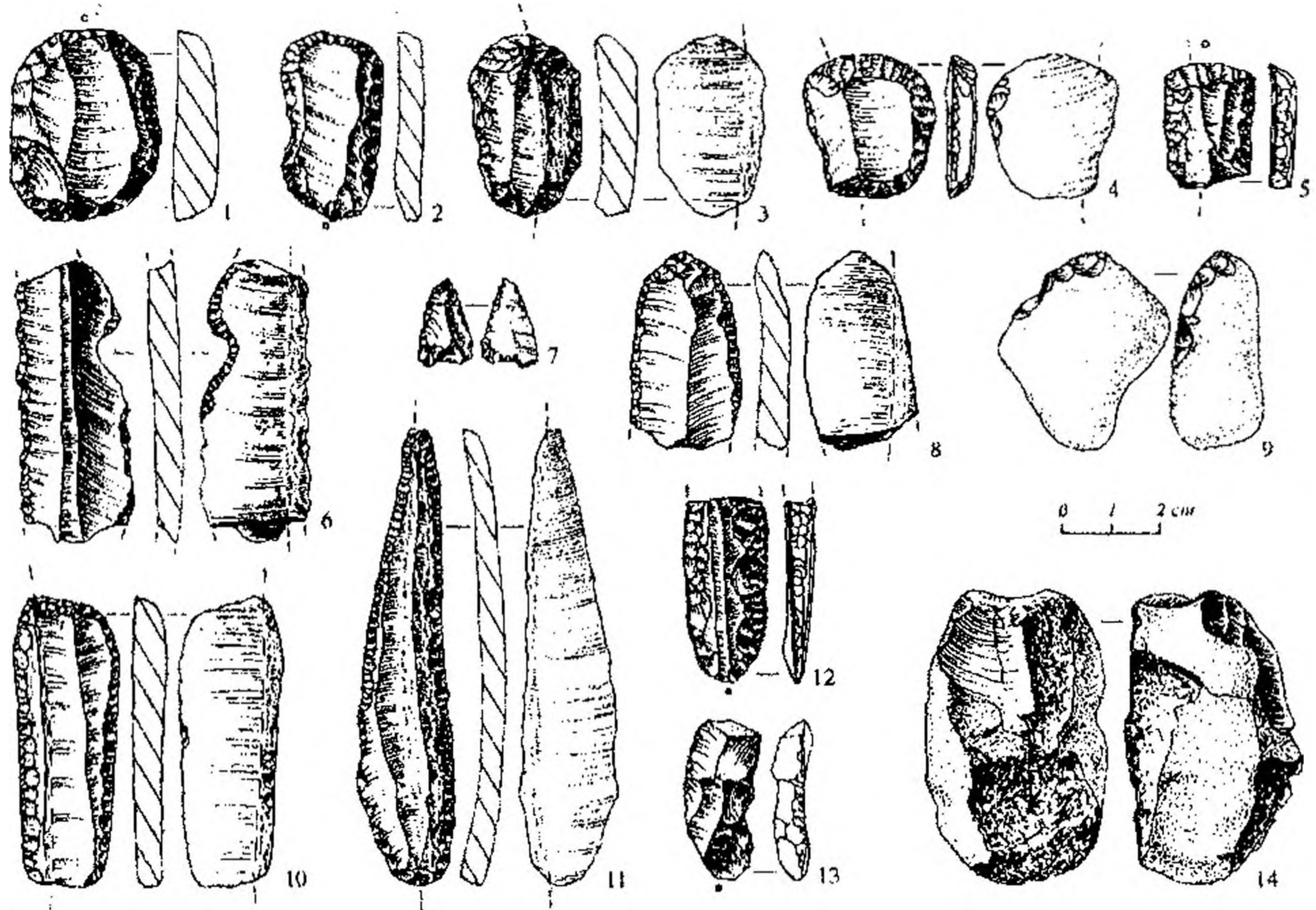

Рис.5. Гришинці (ур. Прусія). Крем'яні вироби.

За характером крем'яної сировини колекція поділяється на дві групи. До першої групи віднесено вироби, виготовлені з місцевого канівського кременю, геологічні виходи якого зафіксовано на території Канівських дислокацій, південніше м. Канів (Рижов 2004). До цієї групи відносяться кременеобробні знаряддя, а також вироби, що є результатом як первинної, так і вторинної обробки. До другої групи віднесено вироби, виготовлені з імпортованої сировини (волинський та дністровський кремень) і являють собою вироби виключно з вторинною обробкою.

Близькість виходів кременю зумовило широке використання його мешканцями пам'ятки. Свідченням кременеобробних операцій на поселенні є наявність двох відбійників з місцевої сировини (рис. 5, 14; 2, 11). Первинна обробка характеризується застосуванням твердого відбійника, метою чого було отримання відщепів та платівок з крем'яних гальок чи жовен. В колекції наявні один відщеп та три уламки. З причини низької якості місцевої сировини, отримані заготовки відрізняються аморфністю та безсистемністю. Подальша обробка проводилась з використанням ретушерів та віджимників.

Вироби другої групи сформовані на уламках широких і середньошироких геометричних платівок, що були виготовлені шляхом посиленого віджиму з призматичних одноплощинкових та двоплощинкових нуклеусів (рис. 5, 1, 3–6, 8, 10–12).

Техніка вторинної обробки характеризується використанням крутого, обрубуючого та перлинного, інколи струменевого, ретушування за допомогою віджимників. Серед знарядь наявні шість

скребачок (підокруглі, кінцеві, кінцево-бокові та аморфного зразків) (рис. 5, 1–5, 9), вкладені до серпів та їхні уламки (рис. 5, 8, 10–11), анкоші на платівках (рис. 5, 6, 13), ножеподібна платівка (рис. 5, 12) та вістря стріли підтрикутної форми (рис. 5, 7).

На виробках другої групи спостерігається декілька етапів реутилізації. Предметом імпорту, швидше за все, слугували широкі геометричні платівки з високоякісної волинської чи дністровської сировини. В колекції наявні досить великі вироби довжиною до 9,5 см. Товщина таких платівок варіює від 0,5 до 1,0 см. Початкове використання цих виробів було в якості вкладенів до серпів, про що свідчить наявність люстражу на фасетках виробів цієї групи. Після псування цього знаряддя можливе було переоформлення його у скребачки (рис. 5, 1, 3–5) або у ножеподібні платівки (рис. 5, 12). На виробках з місцевої сировини такої реутилізації не спостерігається, що свідчить про високу цінність імпортованого кременю для мешканців поселення. Подібна ситуація зафіксована на ряді трипільських пам'яток Канівського району — Пекарі II, Ігнатенкова гора, Бобриця та ін. (Пічкур, Шидловський 2003).

Категорії крем'яних знарядь свідчать про заняття населення землеробством (вкладені до серпів, люстраж на реутилізованих знаряддях), мисливством та утилізацією мисливської здобичі (вістря стріли та серія скребачок), деревообробкою (анкоші).

Привертає увагу великий відсоток знарядь виготовлених з імпортованої сировини (10 з 14), що не є типовим для інших трипільських пам'яток на Канівщині. Для поселень даного регіону (Пекарі II, Канів-Новоселиця, Ігнатенкова гора та ін.) зафіксовано використання більшою мірою місцевих порід кременю, а вироби з волинської та дністровської сировини є поодинокими. Наявність виробів з високоякісного волинського та дністровського кременю свідчить про широкі обмінні зв'язки населення з означеними регіонами.

Найбільшу кількість складають фрагменти керамічного посуду, серед якого традиційно виділяються “столовий” та “кухонний” (рис. 6; 7; 8; 9). Кераміка, виявлена в шурфі, за формою розподілялася так: “кухонна” — 1 горщик, “столова” типу Коломийщина I — 5 мисок, “столова” розписна — 2 кубка, 5 мисок. В підйомному матеріалі зібрано: 19 фрагментів “столової” кераміки з розписом, 3 “столової” кераміки типу Коломийщина I. З “кухонної” кераміки не знайдено жодного уламка. Приблизно таке ж співвідношення різних типів посуду, з переважанням “столової” кераміки з розписом і найменшою кількістю “кухонної”, простежене при обробці колекції з фондів КІМ.

“Столова” кераміка, у свою чергу, розподіляється на дві групи. До першої групи відноситься посуд з монохромним розписом, виготовлений з дрібноструктурної “рябої” глини і добре випалений у окислювальному середовищі. Найбільшу кількість складають миски конічної форми, роз-

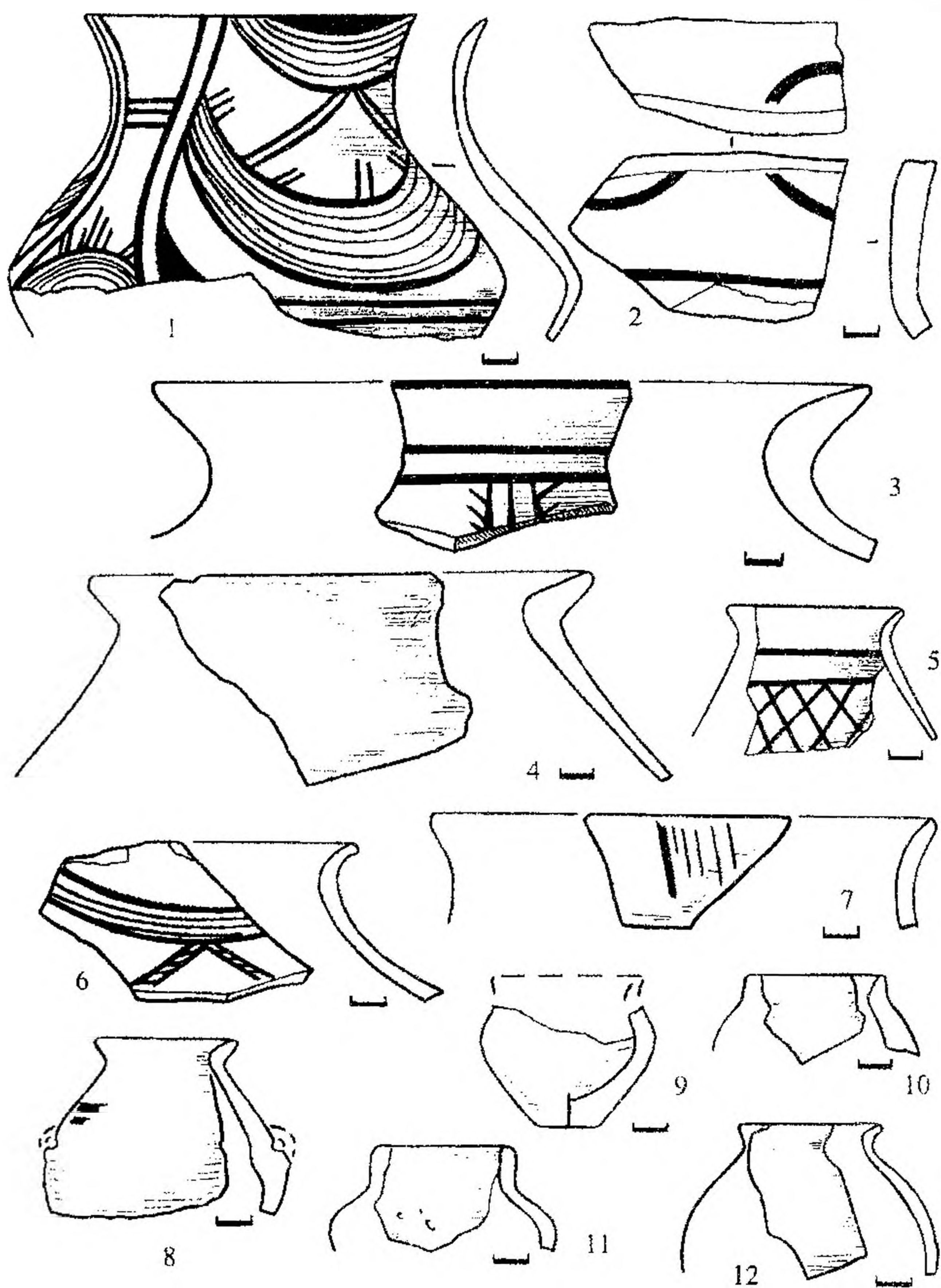

Рис. 6. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка.

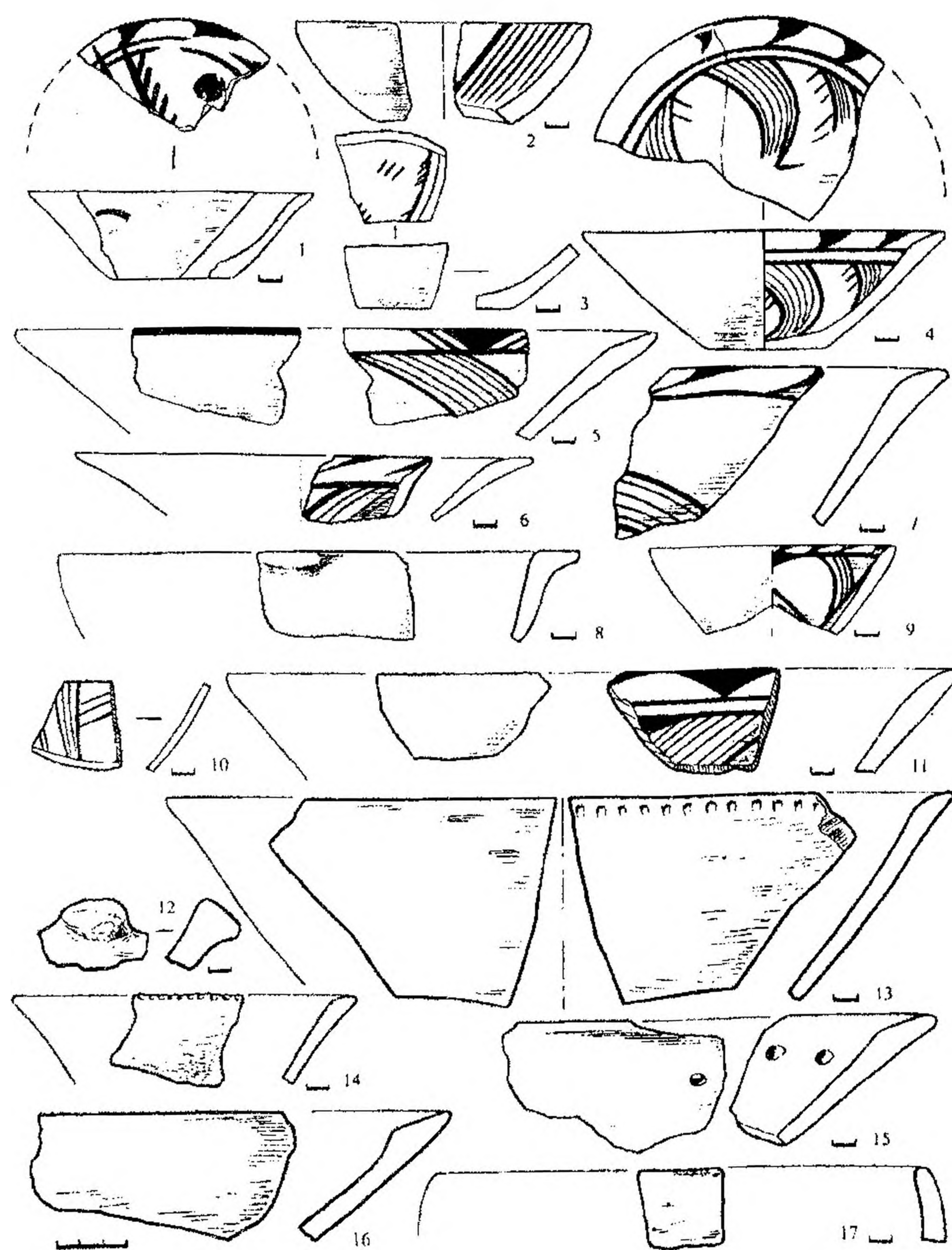

Рис. 8. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка 1-ої (1-11) та 2-ої (12-17) груп.

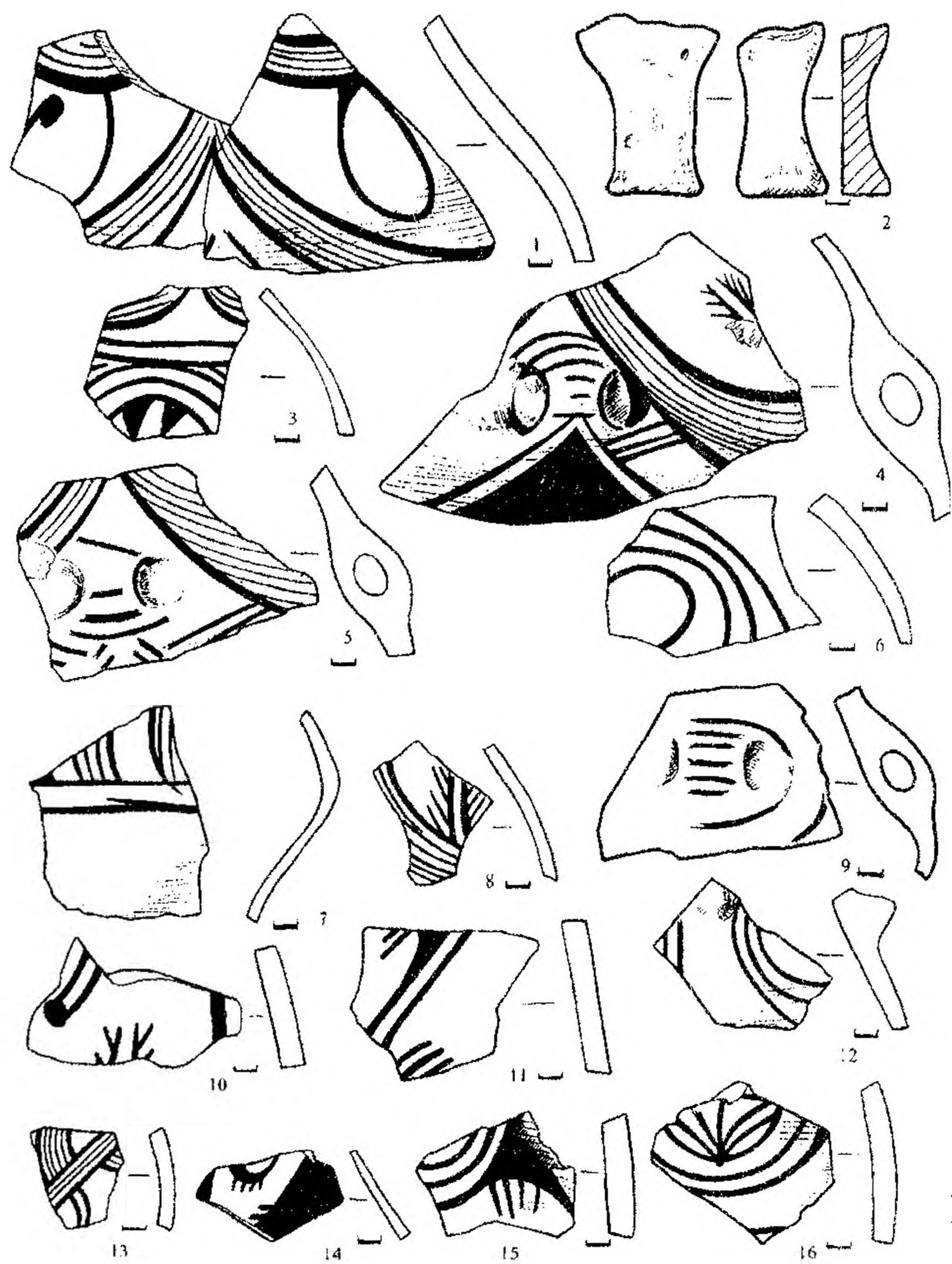

Рис. 7. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка 1-ої групи.

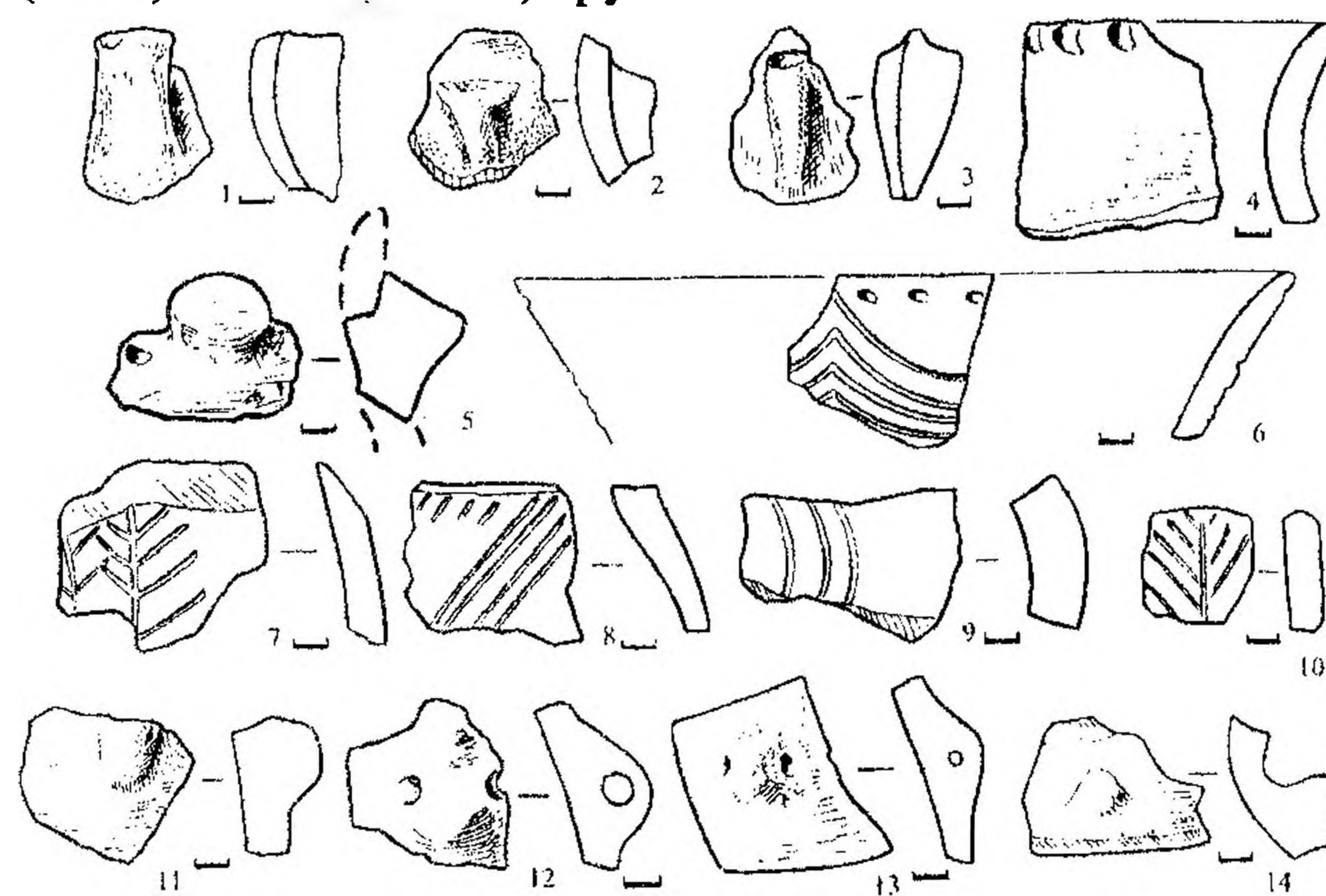

Рис. 9. Гришинці (ур. Прусія). Кухонна (1-5) та столова (6-14)р.

писані з внутрішнього боку. Більшість з них мають вінця із косо зрізаним краєм – характерна риса для розписної кераміки Канівщини (рис. 8, 1, 4-7, 11). Значно менше зустрічається напівсферичних мисок (рис. 8, 2, 8-10), сама ця форма позбавлена чітких обрисів і наближається до конічної з опуклими стінками. Іноді напівсферичні миски мають виступи-ручки, що горизонтально виступа-

ють назовні від краю вінця. Досить численними є великі посудини, ймовірно, сфероконічної форми з вузьким та широким горлом, горщики. Чітко визначити форму більшості посудин неможливо з огляду на її сильну фрагментарність (рис. 6; 7). Відзначимо вінця, що, здебільшого, плавно відхилені від шийки, та трохи вдавлені ручки на стінках сфероконічних посудин. Кубки плавнопрофільовані представлені розвалом з ями (рис. 6, 1) та кількома уламками вінців. В фондах КІМ зберігаються також уламки мініатюрних посудин, за технологією виготовлення аналогічних столовим посудинам з розписом, які повторюють, здебільшого, сфероконічні форми, та у вигляді горщиків (рис. 6, 8–12), а також ніжка від антропоморфної посудини (рис. 7, 2) (порожня антропоморфна статуетка?).

Більшість орнаментальних схем традиційні для розписної кераміки канівських поселень. Це “фестони”, “комети”, овали, що утворені зі стрічок, заповнених тонкими смужками. Але у розписі трапляються елементи, характерні для інших локальних груп Кукутені-Трипілля. “Подвійне дерево”, типовий візерунок для кубкоподібних посудин косенівської локальної групи, в Гришинцях зустрічається з внутрішньої сторони миски (рис. 8, 1), на стінках сфероконічних посудин (рис. 7). “Коса сітка”, характерна для посуду кошиловецької групи, відмічена в одному випадку на невеликій посудині кубкоподібної (?) форми (рис. 6, 5). Така ж орнаментация була виявлена на малому горщику з поселення Пекарі II. Два фрагменти стінок від мисок прикрашені відрізками стрічок з тонких смужок, що з’єднуються під кутом один з одним — характерна ознака розписного посуду найпізнішого етапу С II (рис. 7, 13; 8, 10). Значно меншою кількістю представлена “столова” кераміка другої групи (рис. 8, 12–17; 9, 6–14). Посудини виготовлені з рябої глини з незначною домішкою дрібнозернистого піску, дуже дрібних вкраплень шамоту (вапняку?) та поодиноких зерен кровавику. Випал, ймовірно, спочатку відновлювальний, потім, в деяких випадках, (під час використання?) — окислювальний, внаслідок чого колір черепка зсередини темно-бурий, а ззовні — світлий тонів від світло-коричневого до бурого-цегляного, рідше — сірий. Поверхня підлощена. За формою виділяються миски конічної та напівсферичної форми, великі сфероконічні (?) посудини, кратероподібні посудини. Миски конічної форми іноді орнаментовані під краєм вінця з внутрішнього боку ямками, що зроблені розмочаленою паличкою, та дрібними неглибокими вдавленнями по самому краю вінця. Кратероподібні посудини прикрашені ямками та заглибленими смугами у вигляді фестонів, відрізками навскісних стрічок. На фрагментах великих посудин зустрічається рослинний візерунок (рис. 9, 7, 10). Останні мають також характерні невеликі наліпні ручки округлої чи овальної форми з тонкими наскрізними отворами та, в двох випадках, поодинокі виступи на плічках (рис. 9, 11–14). Ці ознаки вказують на датування цього посуду не раніше початку етапу С II, що виявлено для пам’яток канівської групи вперше. “Кухонної” кераміки, виготовленої з домішкою подрібненої черепашки, небагато. Це фрагменти горщиків — вінця та наліпи на плічках у вигляді стовпчиків з чашоподібним навершшям. Випал відновлювальний, колір черепків сірий та коричневатий, поверхня шершава (рис. 9, 1–5).

В фондах та експозиції КІМ зберігається колекція неорнаментованих пряслиць та відтяжок від ткацького верстату (рис. 10). Технологія їх виготовлення повністю аналогічна “столовому” посуду

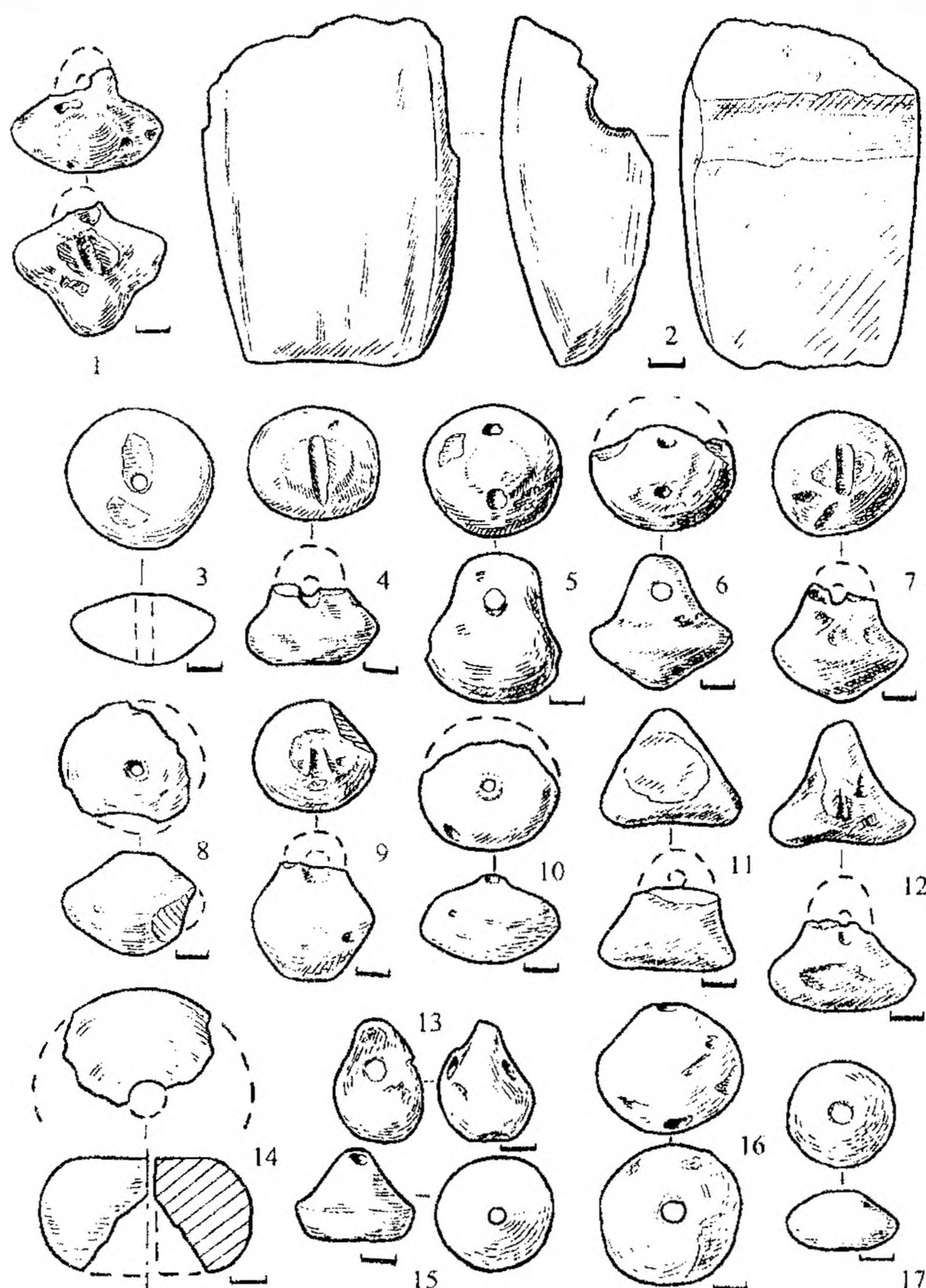

Рис. 10. Гришинці (уроч. Прусія). Знаряддя праці.

другої групи, а форма і розміри ідентичні аналогічним знахідкам з лівобережного поселення Крутуха-Жолоб, що відноситься до лукашівської групи.

В КІМ зберігаються також фрагменти антропоморфної пластики з залишками розпису, здебільшого, в дуже пошкодженному стані.

З остеологічних знахідок, виявлених під час розвідки в шурфі № 2, виділяються кістки ВРХ та коня. З п’ясткової кістки коня (?) зроблено знаряддя праці на зразок шпателя для обробки кераміки. Морфологія клиноподібного знаряддя такого типу має широке коло аналогій у добу палеометалів (визначення В.Б.Панковського).

Знаряддя з каменю представлені уламком шліфованої сокири зі сланцю (рис. 10, 2), розтирачем з пісковика та фрагментом зернотерки з кварциту з однією спрацьованою стороною. Аналіз керамічних матеріалів дозволяє розглядати трипільське поселення в Гришинцях — ур. Кам’янка (Прусія), як найпізнішу з відомих пам’яток канівської локальної групи і датувати її кінцем етапу С I — початком С II.

В підйомному матеріалі було виявлено знахідки скіфського часу (VI ст до н.е.): кераміка, гральні фішки, виточені зі стінок амфор, ручка амфори еліністичного часу, бронзова ручка(?) казана.

Гришинці, урочище Кузьки (Кузькове) — розташоване на плато в ур. Кузьки (Кузькове) на південний захід від села за великим яром, що проходить з півночі від поселення (рис. 1, 7). Площа пам’ятки становить 230x120 м. Поселення відкрито у 1945 р. Т.С. Пассек (1949).

Нами під час розвідки було знайдено невелику кількість трипільської кераміки — стінки посудин, обпалених у окислювальному середовищі, розпис

не зберігся. Також виявлені невеликі зразки будівельних матеріалів з обпаленої глини, різні за складом. Виділяються фрагменти з “рябої” глини, в яку додано полову, та з “білої” дрібноструктурної глини без рослинних домішок, з додаванням “рябої” (вкраплення). Поселення відноситься до пам’яток канівської локальної групи (етап С І).

Полствин — трипільське поселення, знаходиться на південній околиці села на невисокому плато, оточеному неглибокими балками. Відстань до р. Росави ≈ 1 км (рис. 1, 12). Площа становить ≈ 1 га. Поселення відкрито Н.В. Линка під час розвідки 1948 р. (Довженко, Линка 1949, 7–8).

Під час обстеження 2002 р., проведеного П.С. Шидловським, виявлено рештки наземного житла — “площадки”. Об’єкт знаходиться на південній околиці села на південь по ґрунтовій дорозі в бік сіл Попівка та Бабиці, частково зруйнований дорогою, в зрізі якої і був знайдений. Будівельні рештки залягають на глибині 0,4–0,5 м, в довжину близько 10 м. В деяких місцях, де скупчення обпаленої глини найбільш щільні, товщина шару коливається від 10 до 15 см. Інші ділянки будівлі залягають в більш розсіяному стані (на глибину до 0,8 м). Зафіксовані тут затемнення ґрунту змушують припускати тут наявність заглиблень, якимось пов’язаних з наземною будівлею (льох?).

Зразки будівельних матеріалів: 1. фрагменти без рослинних домішок, виготовлені з “білої” глини; 2. фрагменти виготовлені з “рябої” глини з однією вирівняною стороною, товщиною 2 см (один фрагмент має сліди фарбування темно-червоною фарбою); 3. “обмазка” з рослинними домішками та відбитками дерев’яних конструкцій, виготовлена з “білої” глини з вкрапленнями “рябої”; 4. “обмазка” з рослинними домішками з “рябої” глини; 5. фрагмент з рослинними домішками, на якому зберігся шар облицювання темно-червоною фарбою зі слідами лощіння.

Серед будівельних решток знайдені декілька фрагментів керамічних посудин зі слідами розпису темно-коричневою фарбою, виготовлених з “рябої” глини і випалених у окислювальному середовищі. За формою це, очевидно, сферо- і біконічні посудини. На одному з фрагментів зберігся візерунок у вигляді “трикутника” — початок спіралеподібної орнаментальної схеми (рис. 3, 7).

Поселення відноситься до пам’яток канівської локальної групи (етап С І).

Таганча — поселення розташоване на плато на північній околиці села, частково на території колишнього колгоспного садка, займає площу близько 500 x 600 м (рис. 1, 15). Зараз знаходиться під городами. Пам’ятку виявлено у 1994–1995 рр. при корчуванні колгоспного саду.

З поселення відомий єдиний виріб з кременю, що зберігається у фондах КІМ — вкладень до серпа на уламку призматичної платівки з фасетованою ударною площадкою, виготовлений з волинського кременю (рис. 2, 10). Робочий край сформований плоским пригострюючим ретушуванням. На фасетках спостерігається різний ступінь люстражу, що свідчить про реутилізацію знаряддя.

Під час розвідки було знайдено поодинокі фрагменти кераміки, аналогічні більшості керамічних виробів, що походять з трипільських поселень Канівщини. Попередньо пам’ятку можна віднести до канівської локальної групи (етап С І).

Тростянець — багатошарове поселення на високому виступі плато, оточеному ярами. Розташоване через яр на південь від с. Тростянець (рис. 1, 9). Площа становить 400x300 м. Пам’ятку

відкрито О.І.Шостиком у 1990-х рр. Верхня частина мису зайнята трипільським поселенням. Нижню частину поселення перекривають культурні шари: скіфи, слов’яни, Давня Русь.

Нами під час розвідки було зібрано: 1) стінки “столових” посудин, випалених в окислювальному середовищі, розпис не зберігся; 2) фрагменти “плитчастої обмазки” з однією вирівняною стороною, виготовлені з суміші двох сортів глини — “рябої” та “білої”; 3) фрагмент зернотерки з кварциту з однією спрацьованою стороною; 4) дрібні уламки стінок гончарної давньоруської кераміки.

Трипільський шар відноситься до пам’яток канівської локальної групи (етап С І).

Григорівка, Ігнатенкова гора — трипільське поселення розташоване на високому мисоподібному виступі плато під назвою Ігнатенкова гора над Дніпром за північно-західною околицею села (рис. 1, 2). Висота близько 30 м над рівнем Дніпра, розміри — 300x150 м. Пам’ятку відкрито у 1945 р. Т.С.Пассек (Пассек 1945). Повторно відкрито під час розвідки І.Г. Шовкопляса і Є.Ф.Покровської у 1960 р (1960). Невеликі розкопки на поселенні здійснив у 1961 р. М.М.Шмаглій (1961). Стаціонарні дослідження проведено в 1993 р. Н.Б. Бурдо і М.Ю. Відейко, знято топографічний та геомагнітний плани. Розкопано 16 ям розмірами від 1x1 до 9,5x5 м і глибиною від 0,3 до 1 м. Залишки наземних глинобитних жител відсутні (Бурдо, Відейко 1997).

Нами було здійснено огляд території пам’ятки, де виявлені старі незасипані ями підквадратної форми (грабіжницькі шурфи?). Поверхня задернована.

Крем’яний інвентар з поселення Григорівка (Ігнатенкова гора) налічує 9 виробів. З екземпляри було зібрано з поверхні пам’ятки та 6 екз. зберігається у фондах КІМ.

Вироби з кременю виготовлені переважно з місцевої сировини. Тільки два екземпляри виготовлені з імпортного високоякісного кременю (рис. 2, 3, 8). Техніка первинної обробки характеризується виготовленням переважно відщепових заготовок з невеликих жовен канівського кременю. Заготовки з волинського кременю виготовлялись шляхом посиленого віджиму з призматичних ортогнатних одноплосинних нуклеусів і першопочатково використовувались в якості вкладень до серпів, про що свідчать залишки люстражу на фасетках (рис. 2, 3). Після використання можливе було їхнє переоформлення у скребачки, що засвідчує цінність цієї сировини для мешканців поселення.

Вторинна обробка характеризується використанням високого обрубуючого ретушування (для скребачок) і плоского пригострюючого. Більшість знарядь функціонально пов’язана з обробкою продуктів тваринництва та полювання: в колекції наявні чотири кінцево-бокові скребачки (рис. 2, 1–3, 5), проколка на відщепі (рис. 2, 4), масивний ретушований відщеп (рис. 2, 6) та боковий різець (рис. 2, 7). Також присутня ножеподібна платівка (рис. 2, 8). Тільки одне знаряддя функціонально пов’язане з землеробством — реутилізований на скребачку вкладень до серпа (рис. 2, 3). Поселення відноситься до першої половини етапу С І.

Григорівка, урочище Хатище — трипільське поселення знаходиться в 1,5 км від північної околиці с. Григорівка на мисоподібному виступі плато, утвореному відрогами верхів’я Чернечого Яру в урочище Хатище, за 1,3 км від берега Дніпра (рис. 1, 3). Висота мису 220 м. Площа становить 250x160 м. Пам’ятку відкрито в 1979 р. Д.Я. Телегіним (Телегин, Круц, Нужный 1979), у 1986 р. обстежено розвідкою Т.А. Бобровського (1986). В 1993 р. на поселенні

М.Ю. Відейко провів геомагнітну зйомку і розкопки двох сильно пошкоджених наземних будівель (розміри решток 3 м²; 2,1 м²) та декількох заглиблених об'єктів (Відейко 1997). У 1995 р. пам'ятку обстежено М.О. Суховим.

Поселення майже повністю знищене під час війни та внаслідок ерозії. Зараз територія пам'ятки задернована, руйнується відрогами верхів'я Чернечого Яру. Нами було зібрано уламки "столової" кераміки, слабо обпаленої у окислювальному режимі. У керамічній масі наявна домішка піску та поодинокі зерна кровавику, розпис не зберігся, або зберігся дуже погано. За формою можна виділити миски конічної форми, посудину з вузьким вінцем (знайдена стінка). Друга група "столової" кераміки представлена фрагментом напівсферичної миски, випаленої спочатку у відновлювальному середовищі, потім у окислювальному режимі (наслідок пожеaru, технологічний прийом?). Черепок важкий, темно-сірий з внутрішньої сторони, в тісті незначна домішка дрібного піску, поодинокі зерна кровавику, дрібні вкраплення шамоту (вапняку?).

Поселення в с. Григорівка, ур. Хатище, відноситься до пам'яток канівської локальної групи (кінець етапу В II за М.Ю. Відейко), або другою половиною етапу С I (за Е.В. Овчинниковим).

Григорівка — багатошарове поселення в південно-східній частині села на краю тераси правого берега Дніпра висотою 4–5 м (рис. 1, 4). Більша частина зайнята садибами, прибережна частина розмивається водами Канівського водосховища. Культурні шари: трипілля, ранньослов'янський час, Давня Русь. Виявлене у 1986 р. Т.А. Бобровським (Бобровський 1986). У 1993 та 1995 рр. пам'ятку обстежено М.О. Суховим, у 1998 р. — В.О. Петрашенко (Петрашенко, Козюба 1999).

Під час розвідок матеріали трипілля виявлено на площі 300х150 м. Нами було зібрано уламки "столової" кераміки, слабо обпаленої у окислювальному режимі. У керамічній масі наявна домішка піску та поодинокі зерна кровавику, розпис не зберігся.

Трипільський шар поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Григорівка, урочище Дякове поле — давньоруський ґрунтовий могильник XI–XIII ст. і трипільське поселення розташовані на похилому схилі берега Дніпра, в 1,7 км на північний захід від пристані в с. Григорівка (рис. 1, 5). Пам'ятку відкрито у 1986 р. і досліджено розкопками у 1986–1989 рр. В.О. Петрашенко (Петрашенко, Козюба 1999), коли було зафіксовано рештки глинобитного трипільського житла. Поселення зруйновано давньоруським могильником та сучасною оранкою. У 1995 р. пам'ятку обстежено М.О. Суховим. Відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Зараз територія пам'ятки задернована, підйомного матеріалу під час огляду не виявлено.

На території ДКЗ "Трахтемирів" нами під час розвідки було обстежено пам'ятки в околицях колишнього с. **Зарубинці** (рис. 1, 1) — трипільське поселення та багатошарову пам'ятку на Батуровій Горі. Трипільське поселення розташоване в 200 м від колишньої школи села, займає плато на південний захід від Батурової Гори. Відкрито у 1995 р. М.О. Суховим. Територія пам'ятки площею 500 х 200 м з усіх сторін оточена ярами, зараз задернована. Підйомного матеріалу під час огляду не виявлено.

Під час розвідки було оброблено колекції крем'яних виробів з поселень Канів — р-н Новоселиця і

Канів — вул. Гагаріна, що зберігаються у фондах Канівського історичного музею (КІМ).

м. Канів (р-н Новоселиця). З території поселення Канів (р-н Новоселиця) відомо три екземпляри виробів з місцевого канівського кременю, які зберігаються в КІМ — два нуклеуси та ретушована платівка. Первинна обробка характеризується отриманням платівчастих заготовок з двоплощинних сплюснених чорнуватих нуклеусів як з використанням підправки ударної площадки, так і без неї. Наявність двох нуклеусів свідчить про розвинену традицію

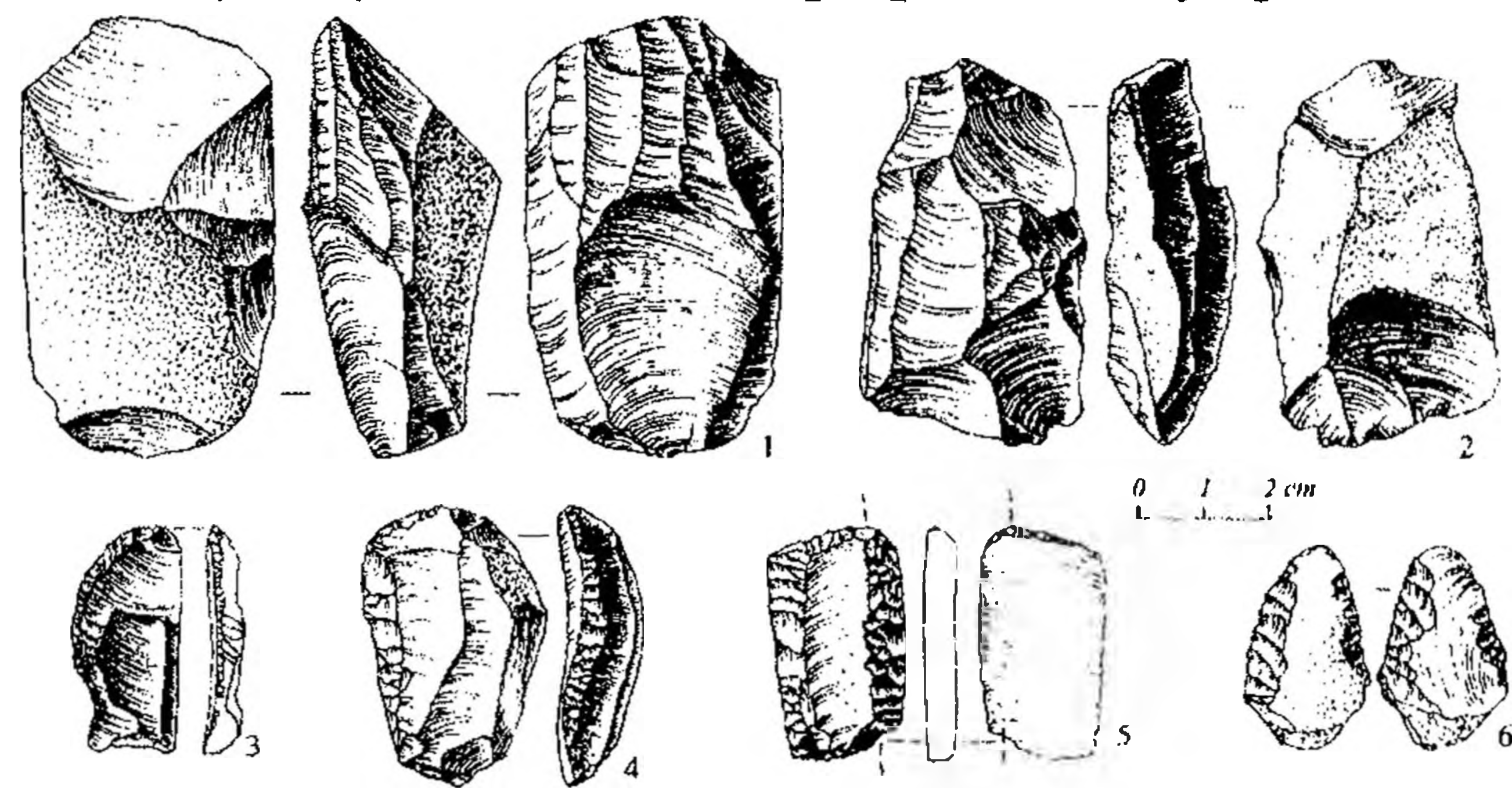

Рис. 11. Крем'яні вироби з трипільських поселень м. Каніва. (Новоселиця) (1–3), Канів (вул. Гагаріна) (4–6).

обробки кременю у мешканців поселення (рис. 11, 1–2). Один нуклеус призматичний двоплощинний сплюснений, обидві площадки косозрізані, без підправки. Інший нуклеус при редукції набув ознак безсистемного. Впадає у вічі висока платівчастість сколів з місцевої сировини, що зближує пам'ятку з поселенням Бобриця. Вторинна обробка характеризується використанням перлинового та струменевого ретушування — в колекції присутня ретушована платівка (рис. 11, 3).

м. Канів (вул. Гагаріна) Крем'яні матеріали з пам'ятки Канів (вул. Гагаріна) представлені трьома екземплярами, що зберігаються у фондах КІМ. Серед виробів наявні заготовка вістря до стріли на відщепі, вкладень до серпа підчотирикутної форми на широкий призматичний платівці та кінцево-бокова середньовисока скребачка на відщепі. Як і на інших пам'ятках даного регіону, волинський кремій використовувався переважно для виготовлення вкладень до серпів (рис. 11, 5). Первинна обробка місцевих порід кременю характеризується виготовленням переважно відщепових заготовок. Для вторинної обробки застосовувалось пригострююче струменеве (рис. 11, 5–6) та високе обрубуюче ретушування (рис. 11, 4). Один виріб визначено як заготовку вістря до стріли (рис. 11, 6) — виготовлена на плоскому відщепі з двостороннім пригострюючим ретушуванням. Подібні вироби відомі і для інших пам'яток Канівського Подніпров'я (Пекарі II).

Таким чином, проведені дослідження розширюють наше уявлення про кременеобробку трипільських племен Канівського Подніпров'я. На більшості пам'яток знайдено свідчення про проведення як первинної, так і вторинної обробки кременю, що базувалася на використанні місцевої сировини. Проте, в Середньому Подніпров'ї якість сировини не дозволяла отримувати деяких видів знарядь, таких як наприклад, сокири, тесла, широкі макролітичні платівки та ін., які для західних регіонів поширення трипільської культури є масовими. Наявність

реутилізації спостерігається, передусім, на виробах з якісного волинського кременю. Спостерігається декілька ступенів реутилізації: першопочатково платівки з волинського кременю слугували в якості вкладенів до серпів, після зіпсування подібних вкладенів, вироби могли переоформлюватися в інші знаряддя (скребачки, анкоші), про що свідчить наявність люстражу на них. Наявність реутилізованих знарядь підтверджує думку про значну цінність імпортованої сировини для мешканців Канівського Подніпров'я, адже на виробах з місцевого кременю така реутилізація не простежена.

Вироби з імпортованого волинського та дністровського кременю значно поступаються кількісно. Виняток становить матеріал з поселення Грищинці, де кількісно переважають вироби з волинської сировини, що свідчить про широкі обмінні зв'язки мешканців цього поселення.

Розмірами і якістю місцевої сировини зумовлювався, очевидно, і характер виробництва – превалює відщепова техніка, яка в цілому не є характерною для трипільської культури. Для виготовлення знарядь відбирались найбільш правильної форми платівчасті відщепи. Виняток складають матеріали з поселень Бобриця та Канів (Новоселиця), які вирізняються використанням переважно платівчастих заготовок, виготовлених з місцевої сировини, що може слугувати певною культуровизначальною або хронологічною ознакою. Так, на найраніших пам'ятках Канівщини, якими є згадані поселення (Овчинников 2003), превалює пластівчаста техніка обробки кременю. Судячи з усього, племена з розписним посудом, просуваючись на територію Канівського Подніпров'я, приносять сюди і звичну для них традицію кременеобробки, яка з часом змінюється на цій території відщеповою, що можна пояснити особливостями місцевої сировини, або впливом інших факторів. Без сумніву можна говорити про одне – якість сировини повністю не задовольняла потреби цього населення, і вже на найпізнішому поселенні канівської групи – Грищинцях великий відсоток кременевого комплексу складають вироби з імпортою сировини.

Отже, в результаті розвідок було обстежено 15 поселень з матеріалами трипільської культури, у тому числі кілька багаточарових. Картографування відомих і нещодавно відкритих пунктів з трипільськими матеріалами вказує на високу щільність заселення цієї території на етапі СІ. На сьогодні відомо вже більше 30 трипільських пам'яток, що розташовані в межах Канівського адміністративного району. Тобто, за кількістю поселень регіон розповсюдження канівської локальної групи не поступається зоні розселення сусідніх небелівських, а потім і томашівсько-сушківських племен кукутені-трипільської спільноти.

Література

- Бобровский Т.А. Отчет о проведении полевых разведочных работ вблизи с. Григоровка Каневского р-на Черкасской обл. в 1986 г. // НА АІ УК Черкаської обласної державної адміністрації, № 54
- Бондарь М.М. Пам'ятки стародавнього минулого Канівського Придніпров'я. Київ, 1959.
- Бондарь Н.Н. Отчет о работе отряда первобытной археологии Каневской комплексной экспедиции

ордена Ленина государственного университета им. Т.Г. Шевченко в 1959 г. // НА ІА НАНУ. 1959/19-а.

Бондарь Н.Н., Максимов Е.В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1969 г. // НА ІА НАНУ. 1969/19.

Бондарь Н.Н., Максимов Е.В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1970 году // НА ІА НАНУ. 1970/15.

Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю. Розкопки трипільського поселення Ігнатенкова Гора біля с. Григорівка на Дніпрі // АДУ 1993 року. Київ, 1997.

Відейко М.Ю. Трипільське поселення в урочищі Хатище біля с. Григорівка // АДУ 1993 року. Київ, 1997.

Довженко В.И., Линка Н.В. Археологические исследования на Нижней Руси в 1949 г. // НА ІА НАНУ. 1949/12.

Довженко В.И., Приходнюк О.М. Звіт про роботу Сахнівського загону Середньодніпровської експедиції в 1973 р. // НА ІА НАНУ. 1974/74.

Овчинников Е.В. Трипільська культура на Канівщині // Трипільська цивілізація у спадщині України. Мат-ли та тез. доп. конф. до 110-річчя відкриття трипільської культури. Київ, 2003.

Овчинников Е.В., Скиба А.В., Дяченко О.В. Розвідки на археологічних пам'ятках Канівщини // АБУ 2001-2002 рр. Київ, 2003.

Овчинников Е.В., Шостік О.І., Шидловський П.С., Пічкур Є.В. Звіт про розвідки на території Канівського району Черкаської області в 2003 р. // НА ІА НАНУ.

Пассек Т.С. Пороська археологічна експедиція за 1945 р. // АП УРСР. Київ, 1949. т.1.

Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища (каталог археологічних пам'яток). Київ, 1999.

Петренко В.Г. Наукові звіти // НА ІА НАНУ. 1961/57; №1963/55; №1967/50

Пічкур Є.В., Шидловський П.С. Комплекс кременеобробки на поселенні Пекарі III/Трипільські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. Київ, 2003.

Покровская Е.Ф., Шовкопляс И.Г. Отчет о разведочных работах Григоровско-Комаровской группы Каневской экспедиции 1960 г. // НА ІА НАНУ. 1960/2-а.

Рижов С.М. Крем'яні виходи Канівського Придніпров'я // Кам'яна доба України. Київ, 2004. Вип. 5.

Телегин Д.Я., Круц В.А., Нужный Д.Ю. Отчет о работе археологической экспедиции "Славутич" в 1979 г. в зоне Каневского водохранилища, низовья Десны и в Надпорожье // НА ІА НАНУ. 1979/18.

Тереножкин А.И. Отчет о разведке в Поросье и по р.Стугне в 1953 г. // НА ІА НАНУ. 1953/9г.

Хвойко В.В. Каменный век Среднего Поднепровья // Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 г. Москва, 1901. Т.1.

Хвойко В.В., Раскопки 1901 г. в области Трипольской культуры // ЗРАО. С.-Пб., 1904. т.V.

Шидловський П.С., Пічкур Є.В. Використання канівського кременю племенами трипільської культури Середнього Подніпров'я // Археологія та етнологія Східної Європи / ОНУ ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2003. (у друці).

Шмаглий Н.М. Отчет о раскопках трипольского поселения у с. Григоровки Переяслав-Хмельницкого р-на Киевской области в 1961 г. // НА ІА НАНУ. 1961/16.

ЗМІСТ

Розділ 1. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2003 р.

Бруяко И.В., Манзура И.В., Субботин Л.В., Топал Д.А.

Слои раннего железного века городища Картал (участок Картал-«посад») 5

Буйнов Ю.В., Бандуровский А.В., Окатенко В.Н.

Исследование курганов скифской эпохи в Харьковской области 9

Буйнов Ю.В., Гречко Д.С.

Некоторые итоги раскопок городища в урочище Городище (к вопросу об исторических судьбах племён бондарихинской культуры) 13

Горелик А.Ф., Дегерменджи С.М., Разумов С.Н.

Основные итоги полевых исследований неолитической стоянки Старица XVIII в Среднем Подонцовье 17

Діденко С.В., Дяченко О.В.

Нові знахідки люстер сарматської культури 20

Мацкевий Л.Г.

Дослідження Львівської обласної експедиції 2003 р. 22

Назаров О.В., Овчинников Е.В.

Розвідки на трипільських пам'ятках в Черкаській області 26

Овчинников Е.В., Шидловський П.С., Шостик О.І., Пічкур Є.В.

Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині 32

Приймак В.В., Башкатов Ю.Ю., Коротя О.В., Осадчий Є.М.

Поселення київської культури неподалік Сум 42

Рейда Р.М., Гейко А.В.

Розвідки на території Полтавської області у 2002-2003 рр. 45

Роздобудько М.В.

Матеріали скіфського часу з пам'ятки Горіле на лівому березі Середнього Дніпра 46

Романюк В.В., Овчинников Е.В.

Трипільські поселення на території Таращанського району Київської області 50

Сагайдак М.А., Сергеева М.С.

Дослідження давньоруського храму у північно-західній частині Київського Подолу у 2003 р. . 53

Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Тараненко С.П.

Исследования по ул. Волошская, 12/4 в г. Киеве 56

Сергеева М.С., Тараненко С.П., Журухіна О.Ю.

Дослідження на Київському Подолі по вул. Почайнинська, 27/44 у 2003 р. 58

Шкоропад В.В., Маркус І.Я., Охріменко Г.В.

Палеометалеві вироби з Волині 61

Розділ 2. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2004 р.

Біляєва С.О., Ерсой Б., Фіалко О.Є.

Дослідження міжнародної українсько-турецької експедиції у 2004 р. 65

Беляєва В.І., Кононенко О.М.

Дослідження стоянки Пушкарі I у 2004 р. 66

Бобровський Т.А., Чуєва К.Є.

Нововідкритий печерний храм з фресками візантійського часу у Південно-Західному Криму ... 67

Болтрік Ю.В., Ніколова А.В., Разумов С.М.

Дослідження кургану бронзової доби у м. Кіровограді 69